

ták a templomokat, amelyekből később kultúrház lett. Sokakat Németországba vittek munkára, ezek közül a túlélők mind Nyugaton maradtak. Így aztán a cseh diaszpóra létszáma a Kubany-vidéken a minimálisra csökkent.

A II. világháború után a fiatalok többsége már vegyes házasságban élt, a nyelvet nem beszélték, asszimilálódtak. A nyelvet csak az idősebbek őrzik. Házaik jó minőségűek, gondozottak. A cseh falvakba manapság egyre több kaukázusi, tatár, csecsen család települ be, demográfiai okokból ezek kerülnek túlsúlyba a csehek leszármazottaival szemben. Az utóbbi időben azonban felébredt az érdeklődésük a cseh nyelv és az óhaza iránt, megalakították egyesületüket, felvették a kapcsolatot hazájuk oroszországi nagykövetségével. Nincsenek sokan, de jellegzetes színfoltját képezik Novorosszijszk történetének és remélhetőleg jövőjének is.

Zoltán András

Bug-parti „hollandusok” Volhíniában

Bütow, Eduard: Bug-Holländer in Wolhynien. = Ukrađis'ka kul'tura v evropejs'komu kontekstě – Ukrainische Kultur im europäischen Kontext. Herausgegeben von Rolf Göbner und Alexander Kratochvil. Greifswald 2002. 169–180. p.

Az északnyugat-ukrajnai Volhínia területén, a Bug folyó mentén élt 1945-ig egy német nyelven beszélő népcsoport, amelyet „hollandusoknak” neveztek. Az ismertetett tanulmány szerzője – maga is e kisebbség tagjaként született 1932-ben – könyvben dolgozta fel az eredetükről és sorsukról összegyűjtött ismereteket.* Az itt ismertetett tanulmány ennek a könyvnek a rövid szerzői összefoglalása.

A Bug-parti „hollandusok” ősei egykor valóban a Németalföldről indultak el, eredetileg frízek, hollandok és flamandok voltak. Az 1520 után bekövetkezett németalföldi protestánsüldözések elől menekülve telepedtek le a lengyel királyság fennhatósága alá tartozó porosz területeken. Ide többnyire tengeri úton érkeztek, mivel Amsterdam, Enkuizen és Hoorn kikötői élénk forgalmat bonyolítottak a nyugat-porosz Danckával (Danzig, Gdańsk) és a kelet-porosz Königsberggel. Származási országuk nyomán új hazájukban egységesen „hollandusoknak” nevezték őket, sőt maguk is ezt használták önelnevezésükként (a latin nyelvű okmányokban *Hollandi* vagy *Batavi* néven szerepelnek).

A telepesek a lengyel király oltalma alatt álltak. I. Zsigmond (1506–1548) és II. Zsigmond Ágost (1548–1572) uralkodása idején vallásszabadság uralkodott, a protestáns telepeseket a katolikus püspökök is szívesen látták birtokaikon, annál is inkább, mivel a „hollandusok” más telepeseknek is tanítómestereik voltak az erdők, a mocsarak és a lápok meghódításában. Új településformát honosítottak meg, amelyben a szétdarabolt szántóföldekkel jellemzett lengyel halmazfalutól (*wieś*) eltérően minden gazda a saját egy tagban kimért földje közepén lakott (lengyelül *holendry* ~ *olendry* – éppen a „hollandusok” nevéből). Házaik stílusa is jellegzetes volt, a lakó- és a gazdasági épületek közös fedél alatt álltak.

Szorgalmas, igénytelen parasztok voltak, rövid idő alatt elérték, sőt meghaladták az őslakosok terméseredményeit, noha az értéktelenebb föld lett az övék. A „hollandusok”

* Bütow, Eduard: *Bug-Holländer in Wolhynien. Spuren und Geschichte*. Verlag „Wolin” , Shitomir / Ukraine, 2002.

sok olyan műszaki berendezést és tapasztalatot hoztak magukkal eredeti hazájukból, amelyek magasabb színvonalú vízvezetést és talajmegtáplálást tettek lehetővé. Ők honosították meg például a hármas vetésforgót és a trágyázást, a fekete-fehér szarvasmarhafajtát, ők honosították meg Lengyelországban és Ukrajnában a burgonyát.

A XVII. és a XVIII. században tovább terjedtek a Visztulán felfelé a „hollandus” települések, elérték Plockot és Varsót is. A telepések már nem kizárólag hollandok voltak, hanem Pomerániából, Poroszországból, Brandenburgból és más német vidékekről származtak, de továbbra is a holland jog alapján álltak, ami az öngazgatáson alapult. Szabad telepesközösségek területileg álltak szerződéses viszonyban a földbirtokossal. Az együttélés szabályait a falu alkotmánya rendezte, amelyet nem a földbirtokos adományozott a falunak, hanem a közösség maga alkotott meg. Ezt követte a földbérleti szerződés megkötése a földesúrral, amelyet minden egyes telepes aláírt. Az örökölhető bérleti jog 10-től 50 évig terjedő időtartamra szólt. Szabad parasztok voltak a telepések, fizették a bérleti díjat, de robottal vagy más szolgálattal nem tartoztak. A falusi bírót és a rendszerint két tanácsost maguk közül választották egy-egy évre. Jogaikat – különösen a szabad vallásgyakorláshoz, a templomépítéshez, lelkész és/vagy kántor alkalmazásához való jogukat – írásban rögzítették.

A volhíniai „hollandusok” elődei először a nyugat-poroszországi Graudenz (ma Grudziądz, Lengyelország) környékén alapítottak falvakat. Először 1564-ben adott bérletbe földeket hollandoknak. A fennmaradt okmányokból kiviláglik, hogy ezek ténylegesen Hollandiából származtak. Vallási tekintetben a „hollandusok” fele-fele arányban tartoztak a lutheránus és a mennonita felekezethez. A két felekezet igen jó kapcsolatban volt egymással, mert sok tekintetben nagyon hasonlítottak egymásra, különösen a szigorúan erényes életvitel, a jámborság, a példás gazdálkodás és a más vallásúkkal szembeni türelem tekintetében. Több helyen közös templomot, imaházat tartottak fenn, vagy közösen alkalmaztak kántort. Mindkét csoport a környező szláv népességtől elzárkózva élt.

III. Zsigmond (1587–1632) megválasztásával véget ért a vallási türelem időszaka Lengyelországban. A király svédországi trónigényével hosszú pusztító háborúba sodorta Lengyelországot, amelynek színterei többnyire Nyugat-Poroszország és a vele határos lengyellakta területek voltak. Nem csoda, hogy a telepések a protestáns Leszczyński gróf ajánlatát elfogadva 1617-ben útra keltek, és kelet felé vándorolva a Bug partján, Bresztől déli irányban mintegy 20 kilométerre telepedtek le ismét. Első településük nevét – Neudorf – korábbi Graudenz/Grudziądz melletti lakóhelyükről hozták magukkal. Innen kirajzottak, és több új települést hoztak létre a környéken. „Hollandus” hagyományaik továbbra is őrizték, szorosan zárt közösséget alkottak. Szláv környezetben és távol a német településektől eredeti alnémet nyelvüket a XVIII. század derekán felnémetre cserélték, de evangélikus vallásukat és „hollandus” elnevezésüket sajátos életmódjukkal és gazdálkodási szokásaikkal együtt megtartották.

Lengyelország felosztásai után vallásuk miatt az orosz fennhatóság idején hátrányos megkülönböztetésben volt részük. A szaporodó népesség földigényét helyben nem lehetett kielégíteni, így 1911 és 1915 között 36 család önkéntesen kivándorolt Szibériába, ahol Irkutszk környékén három falut alapítottak.

Német (immár felnémet) nyelvüket a XIX. század elejéig tartották meg, majd áttértek a lengyelre. Evangélikus ima- és énekeskönyveiket a nyelvcsere után továbbra is gót betűkkel nyomtatták. Az I. világháború alatt az orosz, majd a lengyel hatóságok elismerték holland származásukat, ezért megmenekültek a deportálástól. Az új lengyel államban az immár ellengyelesedett „hollandusok” evangélikus vallásuk miatt szenvedtek hátrányt. Az anyatelepülést, *Neudorf*-ot 1928-ban akarattuk ellenére átkeresztelték: Mościcki elnök tiszteletére *Mościce* lett belőle.

A II. világháború elején, Lengyelországnak a Hitler–Sztálin-paktum értelmében törént újrafelosztása után a németek a „Heim ins Reich” akció keretében a Bug-parti „hollandusokat” áttelepítették a Poznań/Posen központonál kialakított Warthegau területére. Az áttelepített 2280 „hollandust” más áttelepített németekkel vegyesen helyezték el a lengyelek lakta vidéken, amivel a náciknak az volt a célja, hogy a több mint 300 éve összehozott közösségüket szétverjék. A német–szovjet háború kitörése után régi lakhelyük hadszíntér lett. A helyben maradt (többnyire baptista vallású) „hollandusokat” 1943. augusztus 29-én ukrán nacionalista partizánok mészárolták le.

A Warthegauban letelepített „hollandusok” 1945-ben a front közeledtével Németország belseje felé menekültek tovább. Az összeomlás a szovjet megszállási zónában érte őket, így legtöbbször az NDK-ban rekedtek, ahol Brandenburgban és Sachsen-Anhaltban kaptak földet, és alapítottak falvakat. Németországban azonban hamarosan feloldódtak a helyi és a más vidékekről menekült lakosságban. Utódaik ma egész Németországban elszórtan élnek, de megtalálhatók Lengyelországban, Ukrajnában, Oroszországban és a tengerentúli országokban is.

Zoltán András

Idegenek, bevándorlók és hajadonok: nyilvános értekezés az írek bevándorlásáról Nagy-Britanniába 1937-ben

Ryan, Louise Aliens: Migrants and Maids: Public Discourses on Irish Immigration to Britain in 1937. Immigrants and Minorities, 20. vol. 2001. 3. no. 25–42. p.

Az írek 1937. évi Britanniába településével két forrás is foglalkozott: a „Liverpool press” és egy tárcaközi bizottság. Annak ellenére, hogy a bevándorlók többsége nő volt, a két tanulmány szinte kizárólag a tengerésznek beálló férfiakkal foglalkozik. A nőket csak mint gyári „munkaslányokat” említi, holott a bevándorló nők nagy része családoknál háztartási alkalmazottként dolgozott. Róluk a tanulmány – véletlenül vagy szándékosan – nem tesz említést.

Habár számtalan vizsgálódás készült 1920 és 1930 között, úgy látszik az angol központi kormány vonakodott az ír bevándorlók „darázsfészekét” felkavarni. A vizsgálódások megállapították, hogy az ír bevándorlók a brit állampolgárok között teljesen elkülönült egységet alkottak. Azt lehet mondani: sem idegenek, sem állampolgárok nem voltak. Az ír bevándorlók státusának bármilyen változtatása nemcsak rengeteg adminisztrációt zúdított volna a kormányzatra és gátolta volna a Brit Nemzetközösség egységét, de ami talán még ennél is fontosabb volt, felszámolt volna egy igen értékes gazdasági forrást: az olcsó munkaerőt. A brit kormány folyamatosan egyensúlyozott az ír tartalék munkástömeg és más alacsonyabb rendű idegenek problémái között.

Az 1937-ben készült dokumentumokból megállapítható, hogy a központi kormányzat két lehetőséget látott az ír problémák feszültségének hatástalanítására. Az egyik szerint a problémát vissza kell szorítani az írek lakókörzetére. A Liverpool press a lokális zavargásokra és feszültségekre összpontosítva az ír bevándorlók problémáját nemzeti kérdésnek tekintette, és a központi kormány intézkedéseit szorgalmazta. Vallási vezetők és politikusok Liverpoolban követelték az írek bevándorlásának leállítását. Ennek ellenére a kormány tagadta, hogy ír ügyekben illetékes lenne, és ez a kérdés politikai figyelmet igényelne. A tárcaközi bizottság 1937-es jelentése szerint a bevándorlás problémái specifikusak,